

Artur ŁĄCZYŃSKI

Zmiany w rolnictwie na podstawie wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2002 i 2010

Rolnictwo jest dziedziną, która podlega ciągłym, często dynamicznym zmianom związanym z biologicznym charakterem produkcji, w tym wpływowi warunków atmosferycznych. Takie zjawiska, jak ocieplenie klimatu mają m.in. wpływ na strukturę upraw, dobór odmian czy też na występowanie chorób i szkodników. Należy nadmienić, iż wiele czynników wpływających na wyżej wymienione zjawiska ma charakter antropogeniczny (m.in. emisje różnych substancji do środowiska, postęp technologiczny, transport międzykontynentalny). Następną grupę bodźców wpływających na rolnictwo stanowią uwarunkowania o charakterze ekonomicznym. W ostatnich latach koniunktura w rolnictwie światowym i krajowym ulegała zmianom pod wpływem rosnących wymogów jakościowych, zmieniających się nawyków żywieniowych ludzi, jak również wykorzystywania nowych źródeł energii. Wymienione czynniki spowodowały wprowadzenie nowoczesnych sposobów żywienia i utrzymania zwierząt gospodarskich, dostosowanie struktury upraw czy też wprowadzenie nowych rozwiązań technologicznych. Szczególną rolę odegrało tu przystąpienie naszego kraju do Unii Europejskiej (UE). Dlatego też w okresie pomiędzy dwoma spisami rolnymi, przeprowadzonymi w 2002 r. i 2010 r., podstawowe znaczenie w zakresie przemian w rolnictwie polskim miały:

- przygotowywanie się tego działu gospodarki do akcesji i dostosowywanie krajowej polityki rolnej do standardów UE,
- realizacja przedakcesyjnych programów pomocowych (lata 2002—2004), a następnie wprowadzenie od 2004 r. Wspólnej Polityki Rolnej (WPR).

Opisane czynniki wpłynęły na procesy adaptacyjne i ukierunkowały tendencje w rolnictwie polskim. Spisy rolne w latach 2002 i 2010 dały unikalną możliwość śledzenia tych zmian. Celem artykułu jest przedstawienie najważniejszych tendencji w latach 2002—2010. Analiza wyników obydwu spisów oraz przeprowadzenie ich porównań ma szczególne znaczenie, ponieważ obrazują stan rolnictwa przed i po akcesji Polski do UE.

Do porównań wybrano następujące zmienne: liczba i powierzchnia gospodarstw rolnych, struktura dochodów, wyposażenie w maszyny rolnicze, zużycie nawozów, struktura użytkowania gruntów i zasiewów oraz pogłowie zwierząt

gospodarskich. Zmienne te opisują cechy, które najpełniej pokazują kierunek i skalę zmian. Szczegółowy opis wyników spisów można znaleźć w publikacjach *Systematyka...* (2003) i *Charakterystyka...* (2012).

TENDENCJE W ROLNICTWIE POLSKIM

W latach 2002—2010 wystąpiły w rolnictwie polskim trendy, które można sklasyfikować w następujący sposób:

- zmiana struktury gospodarstw rolnych,
- specjalizacja,
- modernizacja,
- pogłębiające się zróżnicowanie regionalne rolnictwa.

Zmiany w liczbie i średniej powierzchni użytków rolnych w gospodarstwach

Według wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2010 (PSR 2010) liczba gospodarstw rolnych w czerwcu 2010 r. wynosiła 2277,6 tys. Z tej liczby 2276,7 tys. gospodarstw należało do sektora prywatnego, a zaledwie 0,9 tys. gospodarstw do sektora publicznego. Spośród 1562,6 tys. gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych (UR) 99,7% (1558,4 tys.) stanowiły gospodarstwa indywidualne.

W polskim rolnictwie dominują gospodarstwa sektora prywatnego, w tym gospodarstwa indywidualne, które w 2010 r. stanowiły 99,8% ogółu gospodarstw rolnych. Gospodarstwa indywidualne z działalnością rolniczą posiadały ok. 90% ogółu użytków rolnych, jak i ogółu sztuk dużych zwierząt gospodarskich, znajdujących się w podmiotach prowadzących działalność rolniczą.

W porównaniu z wynikami Powszechnego Spisu Rolnego 2002 (PSR 2002), w 2010 r. liczba gospodarstw rolnych ogółem zmniejszyła się o 655,6 tys. (o 22,4%).

Największą dynamikę spadku odnotowano w grupie obszarowej 1—2 ha UR, gdzie liczba gospodarstw zmniejszyła się odpowiednio o 33,8% oraz o 19,0%. W porównaniu do spisu z 2002 r. znacząco zmalała również liczba gospodarstw najmniejszych o powierzchni do 1 ha UR — o 26,8%, wzrosła natomiast liczba gospodarstw największych o powierzchni 50 ha i więcej UR — o 37,0%.

Liczba gospodarstw indywidualnych o powierzchni powyżej 1 ha UR w porównaniu z rokiem 2002 zmniejszyła się o 20,2 %.

Zmniejszanie się liczby gospodarstw, szczególnie tych najmniejszych, jest zjawiskiem korzystnym. Ma to swoje odzwierciedlenie w stałym wzroście średniej powierzchni ogólnej oraz użytków rolnych (odpowiednio z 6,59 ha do 7,93 ha oraz z 5,76 ha do 6,81 ha). Średnia powierzchnia ogólna gospodarstwa rolnego prowadzącego działalność rolniczą, wzrosła z 7,84 ha do 9,13 ha, a średnia powierzchnia UR wzrosła z 6,98 ha do 7,95 ha.

TABL. 1. LICZBA GOSPODARSTW ROLNYCH WEDŁUG PSR 2002 I PSR 2010

L a t a	Ogółem	Gospodarstwa o powierzchni UR w ha								
		≤1	1—2	2—3	3—5	5—10	10—15	15—20	20—50	≥50
Ogółem w tys.										
2002	2933,2	977,1	517,0	281,1	348,7	426,8	182,7	83,9	96,0	19,9
2010	2277,6	715,0	342,3	230,8	288,7	351,7	152,3	72,3	97,3	27,2
2002 = 100										
2010	77,6	73,2	66,2	82,1	82,8	82,4	83,4	86,1	101,4	137,0
Gospodarstwa indywidualne o powierzchni powyżej 1 ha UR w tys.										
2002	1951,7	—	516,8	281,0	348,5	426,5	182,5	83,8	95,5	17,1
2010	1558,4	—	342,2	230,7	288,5	351,5	152,2	72,2	96,8	24,3
2002 = 100										
2010	79,8	—	66,2	82,1	82,8	82,4	83,4	86,2	101,4	142,3

Ź r ó d ł o: opracowanie własne.

Zmniejszenie ogólnej liczby gospodarstw rolnych z działalnością rolniczą nastąpiło głównie na skutek zaniechania prowadzenia tej działalności przez gospodarstwa najmniejsze (o powierzchni do 2 ha UR). W tym samym okresie zwiększyła się liczba gospodarstw o powierzchni użytków rolnych 30 ha i wię-

cej. Jednocześnie wzrósł udział w ogólnej liczbie gospodarstw tych podmiotów, które prowadzą działalność rolniczą.

Przedstawione zmiany spowodowały zmniejszanie udziału gospodarstw najmniejszych (o powierzchni do 2 ha UR) w ogólnej liczbie jednostek prowadzących działalność rolniczą, a jednocześnie wzrósł udział największych (50 ha i więcej). Podkreślić przy tym należy, że zmiany te są stosunkowo powolne. Ponad 60% gospodarstw miało powierzchnię UR nie przekraczającą 5 ha, podczas gdy odsetek gospodarstw o powierzchni UR 15 ha i więcej wynosił zaledwie 10% (w tym o powierzchni powyżej 50 ha — niespełna 1,5%).

Następnym wyrazem przemian było zmniejszenie liczby gospodarstw z zasiewami, przy wzroście średniej powierzchni zasiewów z 5,36 ha do 7,20 ha. Równocześnie udział podmiotów z powierzchnią zasiewów w ogólnej liczbie gospodarstw z działalnością rolniczą zmniejszył się z 92,4% do 76,6%.

Omówione tendencje wskazują na zmniejszenie liczby użytkowników i współmałżonków pracujących w gospodarstwach rolnych w ciągu roku wyrażonych zarówno w osobach fizycznych, jak i w nakładzie pracy liczonem w pełnych jednostkach pracy. Zjawisko to jest efektem zmniejszenia się liczby gospodarstw

rolnych w analizowanym okresie. Jednocześnie zwiększyła się liczba pozostałych członków rodziny wnoszących swój wkład pracy w gospodarstwo rodzinne zarówno w osobach fizycznych, jak i w rocznych jednostkach pracy — AWU (*annual work units*).

Mimo procesów konsolidacyjnych i spadku liczby gospodarstw utrzymywał się znaczny odsetek gospodarstw indywidualnych, których gospodarstwa domowe przeznaczają wytworzone produkty rolnicze głównie na samozaopatrzenie (ok. 38%). Ponad połowa tych gospodarstw miała powierzchnię poniżej 2 ha UR, a w 80% gospodarstw powierzchnia nie przekraczała 5 ha.

Ponadto utrzymywał się niski udział (ok. 28%) gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego, dla których głównym źródłem utrzymania była działalność rolnicza, w ogólnej liczbie gospodarstw indywidualnych prowadzących działalność rolniczą. Omawiany udział kształtował się poniżej średniej krajowej wśród gospodarstw małych o powierzchni UR do 5 ha, natomiast wśród gospodarstw o powierzchni 20 ha i więcej przekraczał 80%. Należy również zauważyć zmianę drugiego co do częstości występowania (po działalności rolniczej) źródła dochodów gospodarstw domowych z emerytur i rent na pracę najemną.

**TABL. 2. WYBRANE WSKAŹNIKI DLA GOSPODARSTW INDYWIDUALNYCH
WEDŁUG GŁÓWNEGO ŹRÓDŁA DOCHODU GOSPODARSTWA DOMOWEGO**

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym z głównym źródłem dochodów gospodarstwa domowego z:			
		działalności		pracy najemnej	emerytury i renty
		rolniczej	pozarolniczej		
Struktura liczby gospodarstw w %	100,0	27,6	9,5	31,1	19,7
Odsetek kierujących w wieku do 40 lat	25,0	28,5	30,5	32,1	5,0
Odsetek kierujących kobiet	33,2	18,8	31,9	36,1	47,9
Odsetek kierujących z wykształceniem rolniczym	41,0	60,5	32,0	29,6	36,8
Nakłady pracy na gospodarstwo w AWU	1,1	1,8	1,6	0,7	0,4
Nakłady pracy na 100 ha UR w AWU	15,3	11,6	31,9	20,9	15,6
Odsetek gospodarstw domowych pro- dukujących głównie na samozaopa- trzenie	38,3	20,2	35,0	43,8	56,0
Odsetek gospodarstw z działalnością inną niż rolnicza	2,9	2,0	13,4	0,9	0,8
Odsetek gospodarstw, których przy- chody z działalności innej niż rolni- cza przewyższają przychody z dzia- łalności rolniczej	34,4	9,5	55,5	18,1	11,5
Wielkość ekonomiczna gospodarstwa w tys. euro	9,2	23,6	5,3	3,0	2,0
Powierzchnia UR na gospodarstwo w ha	7,09	15,75	5,00	3,48	2,30
Obsada zwierząt na gospodarstwo w SD ^a	5,0	14,1	2,1	1,1	0,8
Obsada zwierząt na 100 ha UR w szt. ...	70,5	89,6	41,8	32,4	35,2
Liczba ciągników na gospodarstwo w szt.	0,8	1,5	0,5	0,5	0,4
Liczba ciągników na 100 ha UR w szt.	10,8	9,3	10,2	13,9	15,9
Zużycie nawozów sztucznych NPK na 1 ha w kg	115,0	136,0	81,9	74,6	59,8

^a Sztuki duże.

Źródło: jak przy tabl. 1.

Pogłębiające się zróżnicowanie regionalne rolnictwa

Podobnie jak w 2002 r. najczęściej gospodarstw rolnych odnotowano w województwach: małopolskim (12,4% ogółu gospodarstw w kraju), mazowieckim (12,2%), podkarpackim (11,5%) i lubelskim (11,3%), a najmniej w województwach: lubuskim (1,9%), opolskim (2,0%) i zachodniopomorskim (2,1%).

Nadal utrzymuje się zróżnicowanie regionalne struktury gospodarstw rolnych. Najwyższy udział gospodarstw o powierzchni do 2 ha UR w ogólnej liczbie gospodarstw województwa odnotowano na południu kraju (w woj. śląskim — 71,5% oraz województwach małopolskim i podkarpackim — po 64,9%). Najniższy był w województwach podlaskim (25,1%) i mazowieckim (27,8%).

Odsetek gospodarstw o powierzchni 50 ha i więcej był najwyższy w województwach: zachodniopomorskim — 6,5%, warmińsko-mazurskim — 4,8% oraz pomorskim i lubuskim — po 3,3%. Odsetek ten był najniższy (od 0,1% do 0,4%) w przypadku województw: łódzkiego, małopolskiego, podkarpackiego, śląskiego i świętokrzyskiego.

Pogłębiające się zróżnicowanie regionalne wynikało z coraz silniej zaznaczającej się specjalizacji danego regionu. Np. gospodarstwa sadownicze skupione są w województwach: mazowieckim, lubelskim, łódzkim i świętokrzyskim, w zachodniej Polsce dominuje uprawa rzepaku i buraków cukrowych, a w województwach północno-wschodniej Polski znaczne powierzchnie przeznacza się pod uprawę kukurydzy, łąk i pastwisk trwałych, aby zapewnić potrzeby rozwijającej się tam produkcji zwierzęcej.

Utrzymała się regionalizacja chowu i hodowli poszczególnych gatunków zwierząt gospodarskich. W produkcji mleka i żywca wołowego dominujące znaczenie miały województwa: mazowieckie, podlaskie i wielkopolskie. W produkcji żywca wieprzowego główną rolę odgrywają od lat województwa: wielkopolskie, kujawsko-pomorskie, mazowieckie i łódzkie, a chów owiec jest tradycyjnie skupiony w woj. małopolskim.

Ponadto zaobserwowano zróżnicowanie wyposażenia gospodarstw w ciągniki rolnicze. Najwyższy udział gospodarstw z ciągnikami w ogólnej liczbie gospodarstw prowadzących działalność rolniczą odnotowano w województwach podlaskim i kujawsko-pomorskim. Najniższy zaś poziom wyposażenia w ciągniki zaobserwowano w województwach: podkarpackim, śląskim i małopolskim.

Omawiając wyniki PSR 2010 należy zauważyć, że najwyższy odsetek gospodarstw domowych (w przekroju terytorialnym), dla których głównym źródłem utrzymania były dochody z działalności rolniczej, wystąpił w województwach: kujawsko-pomorskim (52,2% ogółu gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego w województwie), podlaskim (46,7%), warmińsko-mazurskim (43,9%) oraz wielkopolskim (41,6%). Są to regiony odgrywające zasadniczą rolę w produkcji zwierzęcej. Z kolei najniższy odsetek odnotowano w woj. podkarpackim (8,3%), śląskim (10,3%) i małopolskim (13,2%).

Województwa, wśród ogółu gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego, o najwyższym udziale gospodarstw, które uzyskały ponad 50% dochodów z działalności pozarolniczej to: lubuskie (12,3%), opolskie (11,9%) oraz dolnośląskie i zachodniopomorskie (po 11,6%), zaś o najniższym udziale — lubelskie (7,1%) i podkarpackie (7,9%).

Odsetek gospodarstw domowych, w których dochody z pracy najemnej przekraczały 50% dochodów ogółem był najwyższy w województwach: śląskim (38,3%), podkarpackim (37,5%) i małopolskim (37,0%), gdzie gospodarstwa są najbardziej rozdrobnione. Takich gospodarstw było najmniej w województwach: kujawsko-pomorskim (19,9%), podlaskim (23,1%) i warmińsko-mazurskim (23,0%).

Najwyższy odsetek gospodarstw domowych, których dochód z emerytur i rent stanowił główne źródło utrzymania wystąpił w województwach: podkarpackim (32,0%), śląskim (30,1%) oraz małopolskim (26,2%), a najniższy w województwach: kujawsko-pomorskim (9,8%), podlaskim (11,3%), wielkopolskim (12,3%) i pomorskim (12,4%).

Specjalizacja

Zmiany w rolnictwie w latach 2002—2010 zaowocowały wzrostem liczby i powierzchni gospodarstw specjalistycznych. Wiązało się to ze zmianą w strukturze zasiewów (w ogólnej powierzchni zasiewów wzrósł udział roślin przemysłowych i pastewnych, a zmalał zbóż ogółem i ziemniaków). Wpłynęła na to przede wszystkim unijna WPR, rozwój rynku biopaliw, a także zmiany w technologii żywienia zwierząt gospodarskich.

Szczególnie trend ten można zaobserwować w gospodarstwach sadowniczych. Zwiększył się udział powierzchni sadów w ogólnej powierzchni UR. Wzrost powierzchni uprawy owoców wynikał z rozwoju ich eksportu i przetwórstwa. Powierzchnia sadów w porównaniu do 2002 r. wzrosła o 38,1%, natomiast liczba gospodarstw użytkujących sady zmniejszyła się o 10,2% i wyniosła 284,6 tys. Średnia powierzchnia tych upraw przypadająca na gospodarstwo zwiększyła się w porównaniu do 2002 r. i wyniosła 1,31 ha (w 2002 r. — 0,86 ha).

Obserwuje się także wyraźne zróżnicowanie regionalne występowania upraw sadowniczych. Zanotowano też znaczące zmiany w strukturze obszarowej gospodarstw sadowniczych. Nastąpiła koncentracja upraw sadowniczych w gospodarstwach większych. Blisko 60% powierzchni uprawy drzew owocowych skupione jest w gospodarstwach, które prowadziły ich uprawę na powierzchni 5 ha i więcej, natomiast ponad 60% powierzchni uprawy krzewów owocowych skumulowane było w gospodarstwach posiadających minimum 2 ha tych upraw.

W produkcji zwierzęcej najbardziej widoczną zmianą był spadek udziału podmiotów zajmujących się chowem i hodowlą zwierząt gospodarskich w ogólnej liczbie gospodarstw prowadzących działalność rolniczą z 66,9% do 56,1%. Jednakże gospodarstwa, które przetrwały wyspecjalizowały się w określonym kierunku produkcji. Nastąpiło zmniejszenie liczby gospodarstw rolnych utrzymujących bydło, co przy zwiększeniu stanu pogłowia bydła ogółem skutkowało znaczącym wzrostem (o 44%) przeciętnej w kraju obsady na gospodarstwo prowadzące chów tego gatunku. Wzrosła również jego obsada na 100 ha UR z 33 szt. do 37 szt.

**TABL. 3. OBSADA ZWIERZĄT GOSPODARSKICH
NA 100 HA UR^a/GRUNTÓW ORNYCH W SZTUKACH**

L a t a	Bydło	Owce	Konie	Kozy	Trzoda chlewna	
	na 100 ha użytków rolnych					na 100 ha gruntów ornych
2002	32,7	2,0	1,9	1,1	110,2	142,6
2010	37,2	1,7	1,7	0,8	98,5	139,6

^a Bez gruntów różnych niestanowiących gospodarstw rolnych.

Ź r ó d ł o: jak przy tabl. 1.

Ponadto nastąpiło wyraźne zmniejszenie odsetka gospodarstw utrzymujących krowy i ograniczenie stada krów mlecznych. Wynika to z limitowania produkcji mleka, a także z wysokich wymogów jakościowych mleka krowiego, którym część producentów nie mogła sprostać z uwagi na brak środków na niezbędną modernizację gospodarstw. Nastąpił wzrost zainteresowania rolników produkcją bydła rzeźnego, która stała się opłacalna w wyniku wzrostu cen żywca wołowego po akcesji Polski do struktur unijnych.

Opisane zmiany miały wpływ na wykorzystanie łąk i pastwisk, a także dostosowanie struktury zasiewów. Nastąpił wzrost odsetka gospodarstw użytkujących łąki trwałe i jednocześnie spadek odsetka jednostek użytkujących pastwiska trwałe, co wskazuje na zmiany w sposobie żywienia bydła.

W zakresie produkcji trzody chlewnej nastąpiło wycofywanie się rolników z chowu świń, co jest związane z dużymi wahaniem jego opłacalności. W gospodarstwach rolnych, które utrzymywały trzodę chlewną, znacząco (o 58%) zwiększyła się obsada trzody chlewnej na gospodarstwo. Jednocześnie odnotowano spadek obsady trzody chlewnej na 100 ha UR ze 110 szt. do 99 szt.

W drobiarstwie nastąpiła koncentracja produkcji kur niosek, brojlerów kurzych i indyków w gospodarstwach o największej skali ich chowu, przy jednoczesnym spadku pogłowia drobiu ogółem.

Utrzymujące się małe zainteresowanie chowem owiec było efektem małej popularności mięsa baraniego w Polsce oraz niskimi cenami skupu.

Specjalizacja wymaga wysokich kwalifikacji zawodowych, co zaowocowało wzrostem udziału osób kierujących z wykształceniem rolniczym (zawodowe, średnie, wyższe) w ogólnej liczbie osób kierujących gospodarstwami rolnymi. Jednocześnie spadł udział osób, które ukończyły jedynie kurs rolniczy. Należy zaznaczyć wzrost odsetka osób kierujących z wyższym wykształceniem rolniczym i choć nadal pozostaje on niewielki (2% ogółu kierujących), to w grupie gospodarstw największych (100 ha UR i więcej) ponad 25% kierujących legitymowało się wykształceniem wyższym.

Modernizacja

Kolejnym trendem w rolnictwie była modernizacja gospodarstw pod względem wyposażenia w środki produkcji. Proces ten uzależniony był od zmian w strukturze użytkowania gruntów oraz powierzchni zasiewów, jak również od kierunku specjalizacji gospodarstw i poziomu intensywności działalności produkcyjnej. Po przystąpieniu Polski do UE, na wyposażenie gospodarstw w maszyny rolnicze wpływ miał także stopień wykorzystania instrumentów WPR.

Zwiększone inwestycje w środki produkcji spowodowały zmniejszenie średniej powierzchni UR przypadającej na 1 ciągnik (z 12,6 ha w 2002 r. do 10,6 ha w 2010 r.), a także znaczący wzrost wyposażenia gospodarstw w kombajny zbożowe, prasy zbierające oraz agregaty uprawowe. Ograniczanie produk-

cji buraków cukrowych i ziemniaków miało wpływ na zmniejszenie ilości kombajnów do zbioru tych ziemioplodów. Ponadto przy spadku liczby gospodarstw wyposażonych w dojarki bańkowe wyraźnie zwiększyła się liczba gospodarstw posiadających dojarki rurociągowie.

TABL. 4. WYPOSAŻENIE GOSPODARSTW PROWADZĄCYCH DZIAŁALNOŚĆ ROLNICZĄ W WYBRANE MASZYNY

Wyszczególnienie	Gospodarstwa posiadające maszyny			Liczba maszyn		
	2002	2010	2002=100	2002	2010	2002=100
Kombajny zbożowe	117688	147190	125,1	123119	152140	123,6
Kombajny ziemniaczane	80586	78871	97,9	81288	79885	98,3
Kombajny buraczane	31949	27302	85,5	32449	27829	85,8
Silosokombajny samobieżne i pozostałe	11918	11069	92,9	13057	11831	90,6
Rozsiewacze nawozów i wapna	515321	553172	107,3	537925	575452	107,0
Agregaty uprawowe	242501	441449	182,0	283647	767588	270,6
Rozrzutniki obornika	491948	474639	96,5	501737	486035	96,9
Kosiarki ciągnikowe	505889	494755	97,8	518509	512978	98,9
Ładowacze chwytakowe	199646	216852	108,6	208556	241950	116,0
Kopaczki do ziemniaków	397455	370760	93,3	398846	372299	93,3
Sadzarki do ziemniaków	400607	349625	87,3	403219	351836	87,3
Przyczepy zbierające	93204	92715	99,5	95752	96298	100,6
Prasy zbierające	142941	187789	131,4	147147	198239	134,7
Polowe opryskiwacze ciągnikowe	464465	486674	104,8	471688	495742	105,1
Dojarki bańkowe	253095	160370	63,4	261314	171737	65,7
Dojarki rurociągowie	9562	24393	255,1	10635	27514	258,7

Źródło: jak przy tabl. 1.

W stosowaniu środków plonotwórczych utrzymał się na tym samym poziomie odsetek gospodarstw stosujących nawożenie mineralne (ok. 2/3 ogółu gospodarstw z działalnością rolniczą), przy wzroście zużycia NPK na 1 ha UR z ok. 93 kg do prawie 122 kg.

W ostatnich latach zaobserwować można tendencję wzrostową liczby gospodarstw stosujących lub przedstawiających się na ekologiczne metody produkcji roślinnej i zwierzęcej. W PSR 2002 odnotowano 882 gospodarstwa ekologiczne z certyfikatem (o powierzchni 20862 ha UR) i 1095 gospodarstw przedstawiających się na metody ekologiczne (22966 ha UR), zaś w 2010 r. gospodarstw ekologicznych z certyfikatem było już 12901 (308095 ha UR) i 7681 gospodarstw w okresie przedstawiania się (zajmujących powierzchnię 210974 ha UR).

Na podstawie wyników PSR 2010 można pokusić się o stwierdzenie, że rolnicy polscy bardzo efektywnie wykorzystali akcesję Polski do UE, a w szczególności WPR. Nie ulega wątpliwości, że bez finansowego wsparcia unijnego zachodzące zmiany dokonywałyby się w znacznie dłuższym czasie.

Kolejne badania struktury gospodarstw rolnych będą przeprowadzone — reprezentacyjne w br. i 2016 r. oraz pełne w 2020 r. (powszechny spis rolny). Będą one miały ten sam zakres przedmiotowy i podmiotowy, co pozwoli na dalszą obserwację tendencji w polskim rolnictwie.

Podsumowanie

W sytuacji działania szerokiej gamy zmieniających się na przestrzeni ostatnich lat czynników, gospodarstwa rolne podlegały procesowi adaptacji do zaistniałych warunków. W części gospodarstw nastąpiło zintensyfikowanie procesu specjalizacji i modernizacji. Przebieg tych procesów ilustrują dane dotyczące użytkowania gruntów, struktury zasiewów, pogłowia zwierząt czy zaopatrzenia w środki produkcji.

Dzięki specjalizacji, modernizacji i kondensacji produkcji polskie gospodarstwa rolne są w stanie efektywnie konkurować na rynkach europejskim i światowym. Nierzadko osiągają rezultaty podobne do najbardziej nowoczesnych w Europie Zachodniej. Wielu jednak użytkowników, szczególnie najmniejszych i najsłabszych ekonomicznie gospodarstw, albo całkowicie zrezygnowało z prowadzenia produkcji rolniczej — sprzedało grunty rolne lub wykorzystuje je na cele nierolnicze (w tym rekreacyjne) czy też traktuje jako lokatę kapitału, albo wytwarza produkty rolne tylko na potrzeby gospodarstwa domowego. Należy przy tym zaznaczyć, że istnieją gospodarstwa domowe, dla których prowadzona tylko na samozaopatrzenie działalność rolnicza jest głównym źródłem dochodów. Pojawiła się też grupa gospodarstw rolnych, w których działalność rolnicza sprowadza się przede wszystkim do utrzymywania gruntów w dobrej kulturze rolnej, a uzyskane dopłaty unijne stanowią uzupełnienie dochodów gospodarstwa domowego z pracy najemnej czy działalności pozarolniczej. Wymienione zmiany można zaobserwować analizując strukturę gospodarstw rolnych (zmiany liczby i powierzchni gospodarstw rolnych) oraz strukturę dochodów. Pomimo

wprowadzenia WPR oraz intensywnych zmian w rolnictwie, struktura polskich gospodarstw rolnych nadal pozostaje rozdrobniona. Dużą grupę stanowią gospodarstwa małe prowadzące ekstensywną produkcję. W początkowym okresie po akcesji Polski do UE było to postrzegane jako zjawisko niekorzystne, jednak według nowych zasad WPR ta cecha może stać się atutem. Obecnie coraz częściej mówi się o konieczności odejścia od traktowania gospodarstwa rolnego jedynie jako miejsca prowadzenia produkcji rolniczej, najlepiej intensywnej i na dużą skalę, bez dbałości o otoczenie. Preferowany staje się model gospodarstwa wielofunkcyjnego i przyjaznego środowisku. Trend ten jest szczególnie istotny w przypadku małych gospodarstw, gdzie może być prowadzona produkcja dobrej jakościowo i zdrowej żywności z wykorzystaniem tradycyjnych, regionalnych receptur. Dzięki temu mogą zostać zachowane walory krajobrazowe i kulturowe oraz powstawać atrakcyjne miejsca rekreacji i wypoczynku. Dywersyfikacja zaś źródeł dochodów pozwala przetrwać gospodarstwom, gdzie produkcja rolnicza jest nieopłacalna.

Należy podkreślić, że rolnictwo właściwie wykorzystało szansę, jaką dało przystąpienie Polski do UE. Jego potencjał został zwiększony poprzez modernizację i specjalizację. Z jednej strony nastąpiło zracjonalizowanie produkcji i zaprzestanie nieefektywnych kierunków produkcji, natomiast z drugiej strony nastąpiła konsolidacja produkcji. Na kształt rolnictwa polskiego w ostatnich latach istotnie wpływała sytuacja gospodarcza na świecie. Wyniki PSR 2010 nie wykazały jeszcze wpływu światowego kryzysu na rolnictwo w Polsce. Jednakże w przyszłości mogą się pojawiać wyzwania związane m.in. ze wzrostem cen energii i środków produkcji, bezrobociem, z wdrażaniem zrównoważonych metod produkcji rolniczej, a także ze zmianami klimatu.

mgr Artur Łączyński — GUS

LITERATURA

Systematyka i Charakterystyka Gospodarstw Rolnych (2003), GUS

Charakterystyka Gospodarstw Rolnych (2012), GUS

SUMMARY

The paper presents the main results of the Agricultural Census 2010 (PSR 2010), conducted for the first time after the Polish accession to the European Union. It broadly describes the trends in the years 2002–2010, illustrates the dynamic changes in agriculture, the trend of the economic efficiency, production concentration, specialization and modernization. It describes the phe-

nomena concomitant these changes i.a. reducing the number of farms and agricultural production, or even abandoning their agricultural activities. It was noted that the changes in Polish agriculture occur inconsistently due to the large regional differences in the country. It also discusses the special role in the transformation of agriculture in the countryside and the Common Agricultural Policy of the European Union, having multifaceted impact on many phenomena, such as specialization and modernization of farms, maintenance of sown area, as well as a decline in populations of some species of livestock.

РЕЗЮМЕ

В статье были представлены самые важные результаты Всеобщей сельскохозяйственной переписи 2010 (ВСП 2010), проведенной впервые после вступления Польши в Европейский союз. Шире были представлены тенденции имеющие место в 2002—2010 гг. Статья характеризует динамические перемены в сельском хозяйстве в области повышения экономической эффективности хозяйств, концентрации производства, специализации и модернизации. Были охарактеризованы явления сопровождающие эти перемены, среди них ограничение числа земельных хозяйств и сельскохозяйственного производства, или даже прекращение сельскохозяйственной деятельности. Было обращено внимание на то, что изменения в польском сельском хозяйстве происходят неравномерно из-за большой региональной дифференциации в стране.

Кроме того статья подчеркивает особую роль Совместной сельскохозяйственной политики Европейского союза в переменах в деревне и сельском хозяйстве, имеющей многостороннее влияние на явления такие, как специализация и модернизация земельных хозяйств, сохранение посевной площади, а также на понижение поголовья некоторых животных.